

OGAHIYNING MUXAMMASLARI VA G‘AZALLARI

Nodirjon Jamolov Abduhalil o‘g‘li

*TDSHU Mumtoz filologiya fakulteti matnshunoslik va
adabiy manbaashunoslik yo‘nalishi 2-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ogahiyning forsiy merosi va muxammaslari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Ogahiy, muxammas, masnaviy, g‘aza, tuyuq, ruboiy, devon

Muhammad Rizo Erniyozbek o‘g‘li Ogahiy (1809.17.12, Xiva yaqinidagi Qiyot qishlog‘i — 1874.14.12) — shoir, tarixchi, tarjimon. Miroy oilasida tug‘ilgan. Xiva madrasalarida tahsil ko‘rgan. Arab, fors, turk tillarini puxta egallagan. Xorazmning mashhur shoir va olimlari, adabiyot muxlislarining suhbatlarida ishtirok etgan. Sharq klassiklari asarlari, ayniqsa, Navoiy ijodini qunt bilan o‘rgangan. 1829 yilda amakisi va ustoz Munis vafot etgach, Xiva xoni Olloqulixon (1825—42) Ogahiyning Munisning o‘rniga miroy etib tayinlagan. Shu davrdan e‘tiboran Ogahiy xalq hayoti va saroy ishlari bilan shug‘ullangan. Qizg‘in ijtimoiy-siyosiy mehnat bilan mashg‘ul bir paytda otdan yiqilib, oyog‘i «shakarlang» (shol) bo‘lib qolgan (1845). 1857 yildan miroylik vazifasidan iste‘fo bergan. Umrining oxirigacha moddiy muhtoj, g‘amgin, kasalmand ahvolda kun kechirgan. Ogahiy xalq orasida ko‘proq lirik shoir sifatida mashhur. Umrining oxirgi yillarida tuzgan lirik kulliyoti — «Ta‘viz ul-oshiqin» («Oshiqlar tumori», 1872) bizgacha to‘la yetib kelgan. Devon an‘anaviy tartibda tuzilgan, 470 g‘azal, 3 mustazod, 89 muxammas, 5 musaddas, 2 murabba, 4 musamman, 4 tarje‘band, 7 qit‘a, 80 ruboiy, 10 tuyuq, 1 mulamma, 4 chiston, 2 muammo, 4 masnaviy, 1 bahri tavil, 1 munojot, 1 oshiq va ma‘shuq savol-javobi, 20 ta‘rix, 19 qasida — jami 18000 misradan iborat. Devonga «Ash‘ori forsiy» nomi bilan Ogahiyning fors tilidagi 1300 misra she‘ri ham kiritilgan. Devondagi asarlar mazmun-mundarijasi markazida ishq mavzui turadi. Ogahiy «Riyoz ud-davla» («Saltanat bog‘lari», 1844), «Zubdat ut-tavorix» («Tarixlar qaymog‘i», 1845—46), «Jome‘ ul-voqeoti sultoniy» («Sultonlik voqealarini jamlovchi», 1857), «Gulshani davlat» («Davlat gulshani», 1865), «Shohidi iqbol» («Iqbol guvohi», 1872) va boshqa tarixiy asarlarida Olloqulixon, Rahimqulixon (1843—46), Muhammad Aminxon (1846 — 55), Sayid Muhammadxon (1856—64), Muhammad Rahim II (1864—1910) hukmronligi davrida Xorazmda yashagan o‘zbek, turkman, qoraqalpoq, qozoq xalqlarining tarixi, madaniy va ijtimoiy hayoti, Xiva xonligining boshqa xonliklar bilan munosabati va boshqa tarixiy voqealar aks etgan. Ogahiy «Ravzat us-safo» (Mirxond), «Tarixi jahonkushoyi Nodiriy» (Muhammad Maxdiy Astrobodiy), «Badoe‘ ul-vaqoe’» (Z. Vosifiy), «Miftoh ut-tolibin» (Mahmud binni Shayx Ali G‘ijduvoniy), «Tabaqoti Akbarshohiy» (Muhammad Muqim Hirotiy),

«Tazkirai Muqimxoniy» (Muhammad Yusuf Munshiy), «Ravzat us-safoyi Nosiriy» (Rizoqulixon Hidoyat), «Axloqi Muhsiniy» (Koshifiy), «Qobusnoma», «Zubdat ul-hikoyot», «Sharhi daloil ul-hayrat» (Muhammad Voris), «Guliston» (Sa'diy), «Yusuf va Zulayho» (Jomiy), «Shoh va gado» (Hiloliy), «Haft paykar» (Nizomiy) va boshqa tarixiy-badiiy asarlarni fors tilidan o'zbekchaga tarjima qilgan. Ogahiy «Haft paykar»ni nasriy yo'l bilan, «Guliston»ni qisqartirib, keng kitobxonlarga tushunarli qilib tarjima etgan. «Yusuf va Zulayho» hamda «Shoh va gado» dostonlarini esa baytma-bayt tarjima qilib (kirish qismidan tashqari), aniq ijodiy tarjima namunasini yaratgan. «Miftoh ut-tolibin» (inv. ?8473), «Ravzat us-safoyi Nosiriy» (D-125), «Tabaqoti Akbarshohiy» (TNS—106), «Tazkirai Muqimxoniy» (TNS—105), «Firdavs ul-iqbol» (S—571), «Shohidi iqbol» (S—572), «Yusuf va Zulayho» (TNS—117), «Ta'viz ul-oshiqin» asarlarining qo'lyozma nusxalari Toshkent, Dushanba va Sankt-Peterburgda saqlanadi. «Zafarnoma» (Ali Yazdiy), «Bahoriston», «Salomon va Ibsol» (Jomiy), «Hasht behisht» (Xusrav Dehlaviy) asarlarining Ogahiy tarjimasini hanuzgacha topilmagan. «Ta'viz ul-oshiqin» Xivada toshbosmada nashr etilgan (1905—09). O'zbekistonda ko'chalar, maktablar, Xorazm viloyati musiqali drama va komediya teatri, istirohat bog'i va boshqa muassasalarga Ogahiy nomi berilgan. Qiyot qishlog'ida Ogahiy bog'i tashkil etilib, shoirning uy-muzeyi ochilgan; muzey oldida Ogahiyga haykal o'rnatilgan (Nusrat Jumayev ma'lumoti).

Bu oqshom mahvashim ruxsori oy birla taloshibdur,
 Emas anjum falak ahli ochib ko'zlar qaroshibdur.
 Bir uchqundur quyosh ul mahliqo ruxsori o'tidin,
 Shafaq ermas, falak domonig'a ul o't tutoshibdur.
 Dema tun zulmati xurshid ruxsori nihon etmish,
 Ul oying ishqi savdosi oning boshidin oshibdur.
 Falak mehri bulutdin yuzga chekmish pardai mushkin,
 Magar boqib quyoshim yuziga ko'zi qamoshibdur.
 Yuzida chinmudur har sori tushkan sovuq ohimdin,
 Bu sarsar birla, yo'q ersa g'azab daryosi toshibdur.
 Sochi savdosida gar yetmasam la'lig'a tong ermas –
 Ki, bu zulmat ichida necha Iskandar adoshibdur.
 Yuziga surtubon g'oza, chekibdur qoshig'a vo'sma,
 Bu zinatlar onga, vah, ne balo usru yaroshibdur.
 Ko'ngul bo'l voqif ul payvasta qoshlar hayatidinkim,
 Ikov bir-birga qatlingda egib boshi kengoshibdur.
 Necha ko'b desa hazyon, Ogahiy, har kecha tong yo'qkim,
 Ul oy savdosi fikri birla oning aqli choshibdur.

Olur har lahza jon chashmi fatoningg'a sallamno,

To‘kar har damda ming qon tig‘i mujgoningg‘a sallamno.

Jahon bozorida sindurdi yoqutu guhar qadrini,
Durafshon nuqta birla la‘li xandoningg‘a sallamno.
Asir aylab kamandig‘a parishon ko‘nglum etdi jam’,
Musalsal halqai zulfi parishoningg‘a sallamno.
Yuzingdin zarracha partav yetishkach tiyra kulbamg‘a,
Yorutdi hajr shomin mehr raxshoningg‘a sallamno.
Sihi qadlarni qumri yanglig‘ etdi ishqida nolon,
Nazokat bog‘ida sarvi xiromoningg‘a sallamno.
Agar ko‘rsa edi Yusuf malohatlig‘ jamolingni,
Der erdi sidq ila: “Ruxsori toboningg‘a sallamno”.
Labing shirin takallumdin o‘lukni tirgizib aylar,
Suxanvar to‘ti oso shakkaristoningg‘a sallamno.
Chu ehson naqdini sochding jahong‘a ganji lutfingdin,
Bori xalq o‘ldi bandang naqdi ehsoningg‘a sallamno.
Riyoushib birla bir suruk johilni, ey zohid,
Muti‘u muxlis etding, makru dostoningg‘a sallamno.
Urib dam g‘ayb sirridin ham etkung da‘voyi imon,
Bu yanglig‘ kufir birla turg‘an imoningg‘a sallamno.
Chekarsen, Ogahiy, tun-kun ul oy javru jafosini,
Bu qottig‘ mehnat ichra chiqmag‘an joningg‘a sallamno
ALISHER NAVOIY G‘AZALIGA MUXAMMAS.
Falakkim yaxshilar bazmida qadrimni baland etmas,
Dami yo‘qkim yamonlar majmaida mustamand etmas,
Bu hasratdin ko‘zim ashki yo‘lin bir lahza band etmas,
Mani man istagan o‘z suhbatida arjumand etmas,
Mani istar kishining suhbatin ko‘nglum pisand etmas.
Fig‘onkim dahru dun ichra rafiqi topmadim ogah,
Qayon borsam bo‘lurlar g‘ulvashlar hamdamu hamrah,
Tilarlar bahra mandin, men tilab topman biridin, vah,
Na bahra, topg‘oman ondinki mandin istagay bahra,
O‘zi ham bahramand o‘lmas, mani ham bahramand etmas.
Ko‘zi zahri esa har nechakim moyil mamotimg‘a,
Labi shahdi edi rog‘ib o‘limdin ham najotimg‘a,
Bu dam vosil iymon ul qotili Iso sifotimg‘a,
Netoy huru pari bazminki qatlim yo hayotimg‘a,
Ayon ul zahr chashm aylab nihon bu no‘sh xand etmas.
Chiqo olmay ko‘ngul hayrondur usru shomu furqatdin,

To‘kar ashkini ko‘z ham intizori subh vaslatdin,
Iloji bo‘lmasa ul mahvashi xurshid tal’atdin,
Kerakmas oy ila kun shaklikim husnu malohatdin,
Ichim ul chok-chok etmas, tanim bu band-band etmas.
Bugun chobaklar ichra yo‘q edi ul shahsuvorimkim,
Birini qilmadi manzur chashmi ashkborimkim,
G‘ubor oso netong gar qolmasa sabru qarorimkim,
Kerak o‘z chobaku qotilvashu majnun shiorimkim,
Buzuq ko‘nglimdin o‘zga yerda javlon samand etmas.
Savod zulfini ko‘rgach yumar Ogahiy tun deb ko‘z,
Yuzig‘a nozir o‘lg‘och ham tutar qo‘l birla kun deb ko‘z,
Ko‘ngul, hayratg‘a qolma ko‘rmas oni ne uchun ko‘z,
Ul oy o‘tlug‘ yuzin ochsa Navoiy tegmasun deb ko‘z,
Muhabbat tuxmidin o‘zga ul o‘t uzra pisand etmas.

Xulosa:

Ogahiy davlat arbobi miroblik kasbida rasman faoliyat yuritganiga qaramay, Qo‘ng‘irot xonlari uni o‘tkir qalam sohibi, tarjimon, shoir va muarrix sifatida qadrlashgan. Adibning salmoqli ijodini tarjimonlik faoliyati tashkil qilganiga qaramasdan, uning ushbu qirrasini hali to‘laligicha yoritilmagan. Bu esa o‘z navbatida, O‘rta Osiyo turkiy tiliga “eng ko‘b va eng xo‘b” tarjima qilgan mutarjimning faoliyati chuqur tadqiqotlarga tortilishi lozimligini ko‘rsatadi. Fors va arab tilidagi asarlari tarjimalariga berilgan buyurtmalar mavzusini davom ettirib, ba’zi qo‘shimchalar qilib o‘tishni o‘rinli deb bildik. Hamma gap shundaki, ayrim tarjimalar hukmdorlar ko‘rsatmasi asosida emas, ba’zi amaldorlar tashabbusiga ko‘ra amalga oshirilgan. Mazkur holat elita o‘rtasida kamida tarixni, xususan, islom mamlakatlari tarixini bilishga ehtiyoj mavjud bo‘lganligini ko‘rsatadi. Tarjima qilish tendensiyasi yoki modasi (tabiiyki, o‘quvchilar ehtiyojiga asoslangan) deyarli barcha hukmdorlar saroylarida ma’lum va mashhur bo‘lgan. Misol uchun tarjimalar xon saroyi ayonlari (adabiy) majlislarida o‘qilgan. Tarixiy va boshqa turdagi manbalardagi ma’lumotlarga ko‘ra, Qo‘ng‘irotlar sulolasi namoyondalari muttasil diniy va adabiy majlislar uyushtirib turganlar. Ularda zamondosh yoki o‘tmishda yashab o‘tgan, yo boshqa xalqlarga tegishli mualliflarning, masalan, tarixiy asarlari o‘qilgan va muhokama qilingan. Taxminiy ma’lumotlarga ko‘ra Qo‘ng‘irotlar sulolasi hukmronligi davrida 120 asar tarjima qilingan bo‘lib, buning natijasida Xorazm bir qator manbalarni turkiy tilga tarjima qilish bo‘yicha yetakchilik qilgan. O‘tgan tarixni bunday “turkiylashtirish” madaniy jihatdan olib qaraganda, muhim ahamiyatga ega. Ayni madaniy hodisa yangi sulola davrida mafkuraning shakllanishi jarayon murakkabliklarini ettirib, uni sulolalarning barchaga ma’lum tarixi bilan bog‘lashga urinish hamda uni xonlikdagi kitobxonlarga yaqinlashtirish istagidan kelib chiqqan.

Ogahiyning tarjimonlik mahoratiga Najmiddin Komilov ta’rif bergandek, asliyatdagi mukammallik va ravshanlikni, tarjimada sodda, aniq va tushunarli bera olgan. Bayt bar bayt tarjima jarayonida ham, muallifning tilini turkiylashtirgan. Uning tarjima maktabi Xorazm tarjimonlariga ma’shala edi. 15 ta asarining 38 ta qo‘lyozmasi mavjud bo‘lib, ulardan 7 tasi yagona nusxada saqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Majidiy. Ogahiy lirikasi. — T.: 1961;
2. S.Dolimov. Ogahiyning hayoti va ijodi. -T.: 1963;
3. Q.Munirov. Munis, Ogahiy va Bayoniyning tarixiy asarlari. — T.: 1961;
4. N.Komilov. Ogahiyning tarjimonlik mahorati. — T.: 1970;
5. M.Safarboev. Ogahiyning ijtimoiy-siyosiy va estetik qarashlari. — T.: 1993;